

Sosiaali- ja terveysministeriön lausunto valtionvarainvaliokunnan kunta- ja terveysjaostolle

Ruoka-aputoiminnan kehittämisenäkymät ja rahoitustilanne vuonna 2022

Sosiaali- ja terveysministeriö lausuu pyydetyistä teemista seuraavaa:

Yleisiä huomioita

Hävikkiruokaan perustuva ruoka-apu ei ole osa perusturvajärjestelmäämme, vaan lähtökohtaisesti sosiaaliturvan tarkoituksena on turvata ihmisille riittävä toimeentulo ja huolenpito kaikissa elämäntilanteissa. Jokaiselle, joka ei kykene itse hankkimaan ihmisarvoisen elämän edellyttämää turvaa, on oikeus välttämättömään toimeentuloon mm. toimeentulotuen muodossa. Kiireellisestä tuesta ja sosiaalisen tuen arviosta vastaa kunnissa sosiaalihuolto. Tähän sosiaaliturvan viimesijaisuuteen ei lakisääteisesti kytkeydy suoran ruoka-avun tarjoaminen, mutta kuntien sosiaalihuollossa on valmius yksilöllisesti arvioida apua tarvitsevien ihmisten tilanne myös kiireellisen toimeentulotuen ja ravintomenojen osalta.

Ruoka-aputoiminta on vapaaehtoisuuteen ja hyväntekeväisyyteen perustuvaa toimintaa, joka ei ole valtion tai muunkaan julkisen tahon toimin koordinoitua tai säädeltyä. Valtionavustuksia on kanavoitu toimijoille eduskunnan erillisestä toimeksiannosta, eikä ruoka-apu sinällään toimintana kuulu suoraan STM:n hallinnonalalle mitenkään muutoin kuin valtionavustusten osalta. STM:n valtionavustuksella tuettavassa ruoka-aputoiminnassa jaettava ruoka on pääsääntöisesti vähittäiskaupan ylijäämäruokaa. STM:n valtionavustuksilla tuetaan mm. ruoka-avun jakamisen koordinaatiota ja logistiikkaa, ei itse ruoan hankintaa.

Kokonaisuudessa STM:n jakamien valtionavustuksen osuus kaikesta ruoka-avun toiminnasta on vain pieni osa. Muita ruoka-aputoimintaa tukevia toimijoita ovat mm. EU-rakennerahaston ruoka-aputoiminta, kunnat, seurakunnat sekä yksityisiä lahjoituksia saavat kolmannen sektorin toimijat. Useat kunnat ovat nyt jo kytkeneet ruoka-aputoiminnan yhteyteen omia jalkautuvia ohjauspalveluitaan, tai vaihtoehtoisesti rahoittaneet järjestöavustusten kautta yhdistysten ja järjestöjen tekemää ohjaustyötä, mutta kokonaiskuva on epäselvä ja erityisesti kuntien ja kolmannen sektorin toimijoiden roolit vaihtelevat ruoka-avun toiminnan osalta. Kunnissa on myös aloitettu erilaisia yhteisruokailu- ja hävikkiruuan hyötykäyttöön liittyviä kokeiluita, joista suurin osa toimii kolmannen sektorin toimijoiden koordinoimina toimintoina.

Ruoka-aputoiminnan kehityskulkuja

Helmikuussa 2021 julkaistiin STM:n Pääkaupunkiseudun sosiaalialan osaamiskeskuselta (Socca) tilaama selvitys ruoka-avun kokonaisuudesta ja tulevaisuuden järjestämisen tavoista. Selvityksessä tarkasteltiin tämänhetkisiä ruoka-avun toteuttamistapoja, rahoitusmekanismeja ja mm. kuntien

roolia toimintaan liittyen. Selvityksessä tunnistettiin selvä tarve ruoka-aputoiminnan koordinaatiolle ja kehittämiselle. Yhtenä selvityksen ehdotuksena oli ns. järjestökoordinaatiomalli, jossa ruoka-avun ja sen rahoituksen koordinaatiota tuotaisiin lähemmäksi käytännön tasolle. Lisäksi ruoka-avun kokonaisuuden ja jatkotoimenpiteiden linjaamiseksi tarvitaan enemmän taustatietoa ruoka-avun toimintakentän kokonaiskuvasta ja alueellisista erityispiirteistä. Ruoka-avun tulevaisuuden ratkaisuja pohditaan parhaillaan yhteistyössä eri hallinnonalojen sekä kolmannen sektorin kanssa, koska ruoka-apua koskeva toimintaympäristö on muutoksessa.

Vähittäiskaupan tuottamaa ylijäämäruokaa ohjautuu koko ajan vähemmän ruoka-avussa jaettavaksi, koska kaupat ovat aktiivisesti sitoutuneet hävikkiruuan vähenemiseen kestävän kehityksen periaatteiden mukaisesti. Lisäksi uusi EU-ruoka-apua sisältävä ohjelmakausi on alkamassa ja siihen sisältyy uusia tuen muotoja.

Ruoka-aputoiminnan koordinoinnin kehittämistarve on laajasti tunnistettu ja tästä syystä STM ruoka-avun järjestämisen avustushaun yhteydessä avasi haun ruoka-avun järjestökoordinaatiota kehittäväälle hankkeelle. Syksyllä 2021 Suomen Punaiselle Ristille myönnetyn järjestökoordinaation kehittämishankkeen avustuksen tarkoituksena on vahvistaa ja tukea ruoka-aputoiminnan järjestämistä koko maassa luomalla yhtenäinen järjestökoordinaatiopohjainen toimintamalli, jonka mukaisesti ruoka-aputoimintaan kohdistettavaa rahoitusta voitaisiin jatkossa myöntää. Keskeisenä tavoitteena on vahvistaa ruoka-aputoiminnan järjestämisen koordinointia, yhteisten toimintamallien kehittämistä, valtakunnallista kattavuutta sekä ruoka-aputoiminnan yhteyttä osallisuutta lisäävään ja toiminnallisia elementtejä sisältävään toimintaan.

Sosiaali- ja terveysministeriön valtionavustustoiminta vuosina 2020 ja 2021

Valtiovarainvaliokunta on vuoden 2020 valtion talousarviota koskevassa mietinnössään 20/2019 vp todennut eduskunnan jo useina vuosina osoittaneen lisäresursseja ruoka-aputoimintaan, jota järjestetään useilla paikkakunnilla ympäri Suomea. Mietinnössään valiokunta on edelleen lausunut, että jatkossa ruoka-aputoiminnan rahoitus on kuitenkin saatava kestäväille pohjalle siten, ettei se ole eduskunnan vuosittain myöntämän lisärahoituksen varassa. Toimintaa tulee kehittää esim. parantamalla tukijärjestelmien toimivuutta ja niveltämällä toiminta paikallisiin sosiaalipalveluihin. Myös valtiovarainvaliokunnan mietinnössä 36/2020 vp on tuotu esiin tarve löytää rahoitukselle pysyvämpiä ratkaisuja. Lisäksi valiokunta on pitänyt tärkeänä, että jatkossa löydetään toimintamalli, joka edistää konkreettisen ruoka-avun rinnalla myös osallisuutta ja tuen tarpeessa olevien ohjautumista palveluiden piiriin. STM on tarkentanut v. 2020 alkaen avustuksen myöntämisperusteitaan ruoka-avun valtionavustuksissa siten, että rahoitettavan toiminnan edellytetään kytkeytyvän mm. kuntien, kuntayhtymien, seurakuntien ja kolmannen sektorin palveluihin, jotta apua tarvitsevien ihmisten ohjautuminen sosiaali- ja terveydenhuollon palveluihin saadaan varmistettua.

Eduskunta on valtion vuoden 2020 IV lisätalousarviossa osoittanut lisäresursseja ruoka-aputoimintaan kaksi miljoonaa euroa. STM avasi toukokuussa 2021 valtionavustusten haun, josta ruoka-avun kansallisen järjestökoordinaation hankkeeseen on kohdistettu 200 000 euroa ja loput 1,8 miljoonaa euroa kohdistui ruoka-avun järjestämisen hankkeisiin. STM on tehnyt päätöksiä tämän vuoden ruoka-avun järjestämisen avustusten osalta. Rahaa on myönnetty ruoka-avun järjestämiseen v. 2021 tehdyillä päätöksistä jo 1,3 miljoonaa neljälle eri hankkeelle. Vuonna 2020 avustuksia myönnettiin ruoka-apuun liittyvään toimintaan yhteensä 1,2 miljoonaa, joten jo nyt jaettu summa on jo enemmän kuin viime vuonna. Päätös jäljellä olevan 500 000 euron osalta pyritään tekemään vielä vuoden 2021 aikana. Syksyllä 2021 myönnetystä avustuksista ei ole vielä haettu maksatuksia ja avustusten käyttöaika on vuoden 2022 loppuun saakka. Ruoka-avun valtionavustuksen arvioinnissa on kiinnitetty erityistä huomiota siihen, että ruoka-aputoiminta on vaikuttavaa, alueellisesti tasa-arvoista, tarkoituksenmukaisesti hallinnoitua sekä avointa. Arvioinnissa on korostettu eduskunnan tahtotilaa siitä, että ruoka-avun saajien ohjautuminen julkisiin sosiaali- ja terveyspalveluihin pystytään varmistamaan mahdollisimman hyvin.

EU:n rakennerahaston materiaalsen avun ohjelma

Ruokavirasto hallinnoi tällä hetkellä vähävaraisille jaettavaa EU:n ruoka-apua vähävaraisten avun rahastosta (FEAD). Tämän korvaa uudella ohjelmakaudella Euroopan sosiaalirahasto plus (ESR+). Vähävaraisille jaettava aineellinen apu tullaan toteuttamaan hankemallisena. ESR+ aineellinen apu on osa EU:n alue- ja rakennepolitiikan ohjelmaa "Uudistuva ja osaava Suomi 2021–2027", jonka hallintoviranomaisena toimii työ- ja elinkeinoministeriö. Vähävaraisille tarkoitettu aineellinen apu tulee sisältämään elintarvikkeita ja/tai perushyödykkeitä. Suomi valmistelee EU-osarahoitteisen avun jakamista maksukorttien muodossa. Maksukorttia käytetään elintarvikkeiden ja perustuotteiden maksamiseen päivittäistavarakaupassa, ei ruoka-jakelun muodossa, kuten päättyvässä FEAD-ohjelmassa.

Ensimmäinen hankehaku avataan tämän hetken arvion mukaan vuoden 2022 keväällä tai kesällä. Valitut hanketoimijat tarjoavat avunsaajille maksukorttien lisäksi tukitoimia, kuten tietoa ja neuvontaa esimerkiksi talouteen, terveelliseen ruokaan ja työnhakuun liittyen.

Erityisasiantuntija

Henna Leppämäki

Lakimies

Maaria Kuisma